Då någon uttömmande översikt över konstbyggnadsteknikens historiska utveckling i vårt land och i andra länder ännu icke finnes, möter det stora svårigheter att bedöma, hur stor Christopher Polhems insats varit, både nationellt och internationellt sett. Att den satt djupa spår både i den tekniska litteraturen och i folkfantasien är emellertid otvivelaktigt. Det här relaterade sättet med malmuppfordring med linspel är icke till alla delar Polhems egen uppfinning. Däremot torde med ganska stor säkerhet kunna påstås, att de av honom konstruerade hakspelen, vid vilka omkastningen av uppfordringens riktning skedde genom en särskild mekanisk inrättning och icke genom omkastning av vattenhjulets rotation, äro resultat av den mångfrestande mannens geniala konstruktionsarbete.

Torsten Althin.

Christopher Polhem, Minnesskrift utgifven af Svenska Teknologföreningen 1911.

Otto Vogel, Christopher Polhem und seine Beziehungen zum Harzer Bergbau. (Beiträge zur Geschichte der Technik und Industrie. Band V, 1913.)

A. Lengemann, Das Berg- und Hüttenwesen der Oberharzes, 1895.

Emanuel Swedenborg, Regnum Subterraneum sive Minerale de Cupro, 1734.

»Wattu Konster och Uppfordrings Wärck inrättade af Herr Commercie Rådet Polhem wid Stora Kopparbergs Grufwa i Perspectiv upritade 1731 af Sam: Sohlberg.» Inb. i pappband, 4:o. I Gruvkartekontorets arkiv, Kommerskollegium.

Polhems snusdosa.

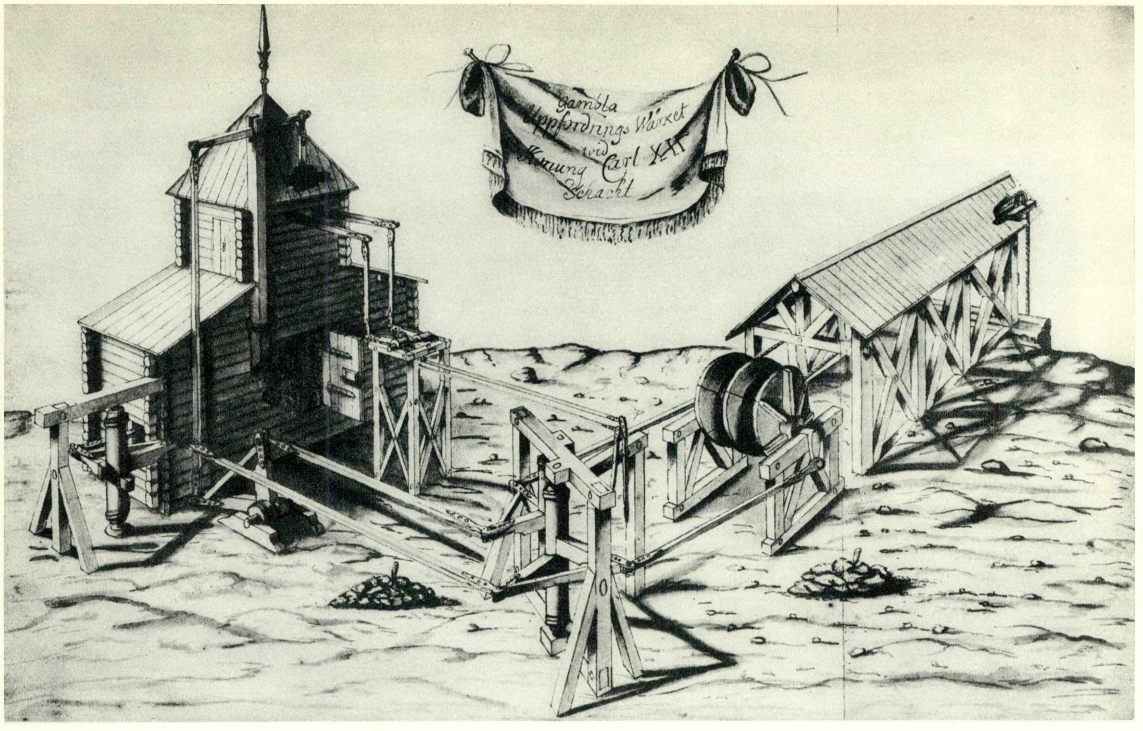
Tekniska Museet har från Ingeniör Seth Polheimer och hans familj, Tullinge, i gåva erhållit en rund silversnusdosa med en stridsscen i relief på locket. En familjetradition har till denna dosa, som fullständigt saknar stämplar, knutit berättelsen, att stridsscenen skulle föreställa kalabaliken i Bender, och att dosan skulle ha givits av Carl XII till Christopher Polhem, då de träffades i Lund 1716.

Många tecken tyda på, att denna familjetradition knappast kan vara fullt riktig. Dels visar stridsscenen en kavalleristrid, där inga figurer ha orientaliska dräkter och stämmer alltså illa med kalabaliken i Bender, dels har dosans sidor svängda åsar av typisk rokokokaraktär.

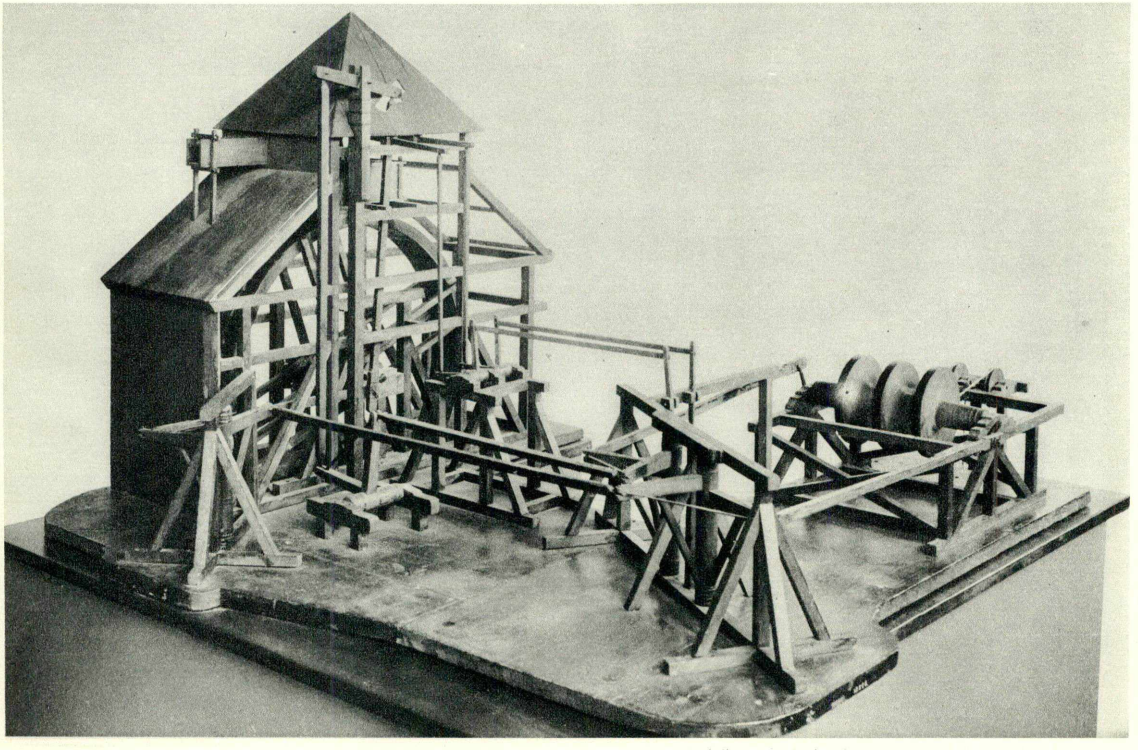
Runda snusdosor av detta slag äro icke ovanliga, men tyvärr ha de endast sällan några stämplar, som exakt datera dem. Av de stämplar jag funnit, är den äldsta från 1759 och den yngsta från 1815. En dosa har emellertid en graverad datering från år 1754.

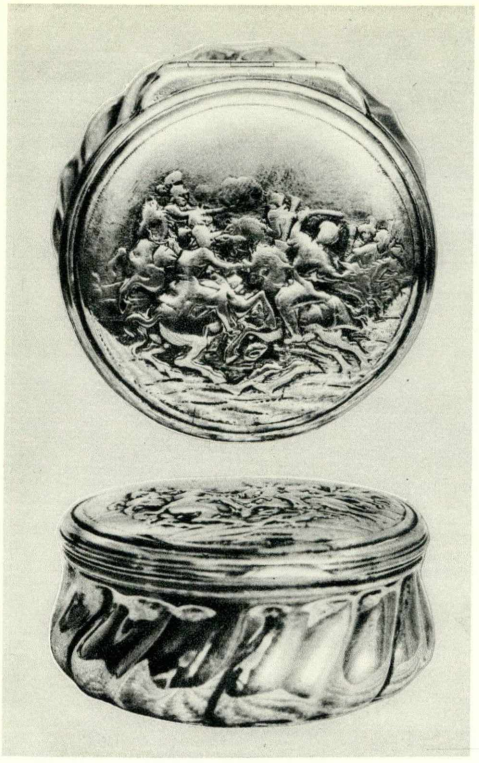
På ett visst sätt ha de runda silversnusdosorna ändå en speciell anknytning till Carl XII. På locket brukar nämligen ofta i drivet arbete förekomma en bild av konungen, profil höger, och runt bilden en ram med inskription, på tre ställen avbruten av en krona. Profilbilden är gjord efter Hedlingers berömda medalj, slagen över konungens död, med inskriptionen »Indocilis pati» på frånsidan. Sådana dosor förekomma t. ex. i två exemplar i H. M. Konungens samling och ett exemplar i Skattkammarsamlingen.

Snusdosor av den runda typen höra alltså ej till Carl XII:s tid utan till Frihetstiden. Att konungens bild så ofta förekommer på dem, måste ses i samband med den hjältedyrkan han var föremål för sedan mitten av 1730-talet.

Christopher Polhems malmuppfordringsspel vid Carl XII:s schakt vid Falu gruva dels i ritning av Samuel Sohlberg, dels i skalmodell från 1760-talet, nu i Tekniska Museet.

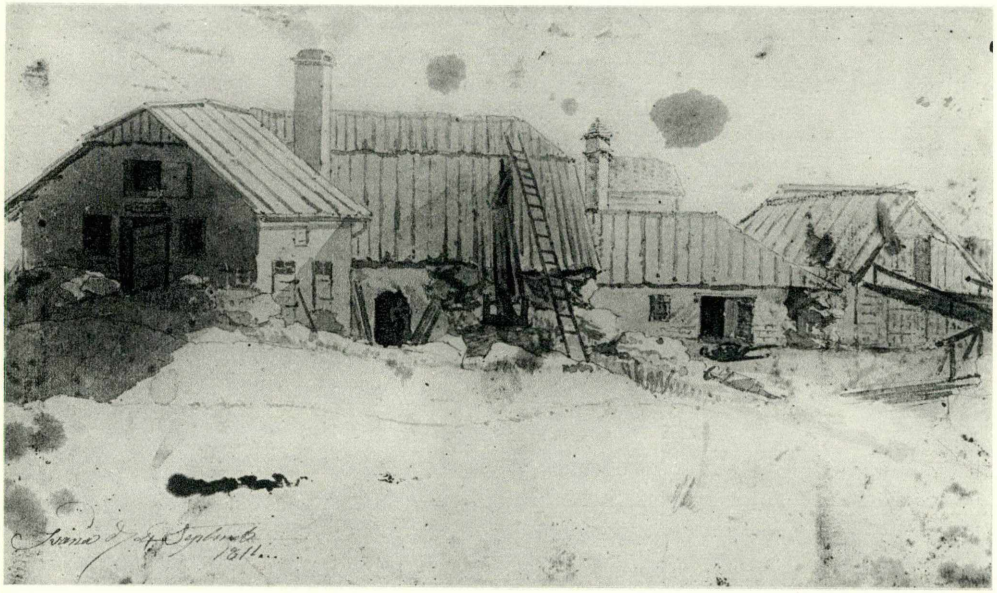

Till Tekniska Museet av Ingeniör Seth Polheimer med familj skänkt snusdosa av silver, som enligt familjetraditionen tillhört Christopher Polhem.

Exempel på en silversnusdosa med Carl XII:s bild efter Hedlingers minnesmedalj, 1700-talets mitt. (Nord. Mus. foto.)

Stångjärnssmedja och kolhus vid Svanå Bruk år 1811. Tuschlavering av P. G. von Heideken. — Tekniska Museet.

Det parti, som frammanade minnena från den svunna storhetstiden i sina strävanden att komma till makten, tog till sin symbol den trekantiga karolinska hatten. Silversnusdosor i form av sådana hattar brukades som ett slags partitecken. I det sammanhanget får man utan tvivel också se de runda dosorna med Carl XII:s bild. Att en liknande dosa med en stridsscen också anknöts till krigarkonungen är därför helt förklarligt.

Det mest sannolika ifråga om den till Tekniska Museet skänkta silverdosan är, att den tillhört Christopher Polhems brorson Anders Polhammar, från vilken släkten Polheimer i rätt nedstigande led härstammar. Osannolikt är ju inte att Anders Polhammar i sin tur kan ha fått dosan av Christopher Polhem under hans sista levnadsår, men säkert är på stilhistoriska grunder att den icke kan ha tillverkats så tidigt som omkring 1716.

Som ett värdefullt släktminne kommer dosan emellertid att tillsamman med den ävenledes av Ingeniör Seth Polheimer och hans familj skänkta promenadkäpp, som tillhört Christopher Polhem, bevaras i Tekniska Museet och ganska snart bli utställd i museets Polhems-sal.

Carl Hernmarck.

P. G. von Heidekens bruksvyer.

Fru Eva von Heideken, född Liljewalch, överlämnade i okt. 1941 som gåva till Tekniska Museets arkiv 26 tuschteckningar och laveringar med motiv från de tre västmanländska bergslagsbruken Svanå, Ramnäs och Skultuna samt utförda 1811—12 av landskapsmålaren Pehr Gustaf von Heideken, f. 1781, d. 1864. Museets arkiv har visserligen förut en mycket stor samling bruksbilder, men de flesta i fotografi eller reproduktion, varför denna samling handteckningar utgör en värdefull ackvisition av för museet sällsynt slag. Landskapsmålaren Heideken är icke okänd som bruks- och bergslagsskildrare. I Jernkontorets bruksbildskatalog förekomma sju oljemålningar från Finspång 1813—17, en teckning över Axbergshammar 1813 och några målningar från Norbergs gruvor 1854. Konstnärens stilistiska utveckling är betecknande för svensk målarkonst vid övergången från 1700- till 1800-talet. Från att i sin tidiga ungdom ha varit elev till Elias Martin och målat i den gustavianska, lätta stämningen slog han vid 1800-talets början om till C. J. Fahlcrantz' tunga nyromantiska stil, som han apterade och snart drev längre än mästaren själv beträffande den mörka landskapstonen, som han gav en dragning åt blåviolett, icke alltid fördelaktig, åtminstone icke för den som önskar topografisk tydlighet i en landskapsmålning. Heideken hade 1807 blivit conducteur (intendent) vid K. Museum på Slottet, och han fick 1825 ett väl avrundat resestipendium av Konstakademien. Efter en 4-årig utlandsvistelse, varunder särskilt hans år i Rom 1827—29 blevo konstnärligt produktiva, återkom han 1829 till Stockholm, där han från 1834 verkade som lärare i teckning vid Konstakademiens skola.

De nu till Tekniska Museets arkiv skänkta bruksvyerna utgöra signifikativa prov på den 30-årige Heidekens lätta och koncisa handlag som landskapstecknare, någon tid efter det att han övergått till Fahlcrantz' skola. Bladen, i for-